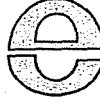

165209

YETİŞKİNLİK DÖNEMİ EĞİTİMİ ve PROBLEMLERİ

Türkiye Fiyahat Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	165209
Tas. No:	374 YET.0

İstanbul 2006

ENSAR NEŞRİYAT
Ticaret Anonim Şirketi

© Tebliğlerin muhteva ve dil bakımından sorumlulukları tebliğ sahibine, telif hakları İSAV'a eserin her türlü basım hakkı anlaşmalı olarak Ensar Neşriyat'a aittir

Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi: 47

ISBN : 975-6794-74-7

Kitabın Adı

Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri

Editör

Prof. Dr. M. Faruk Bayraktar

Yayın Öncesi Hazırlık

Dr. İsmail KURT

Seyit Ali TÜZ

Dizgi – Mizanpaj

Ensar

Kapak Düzeni

Erhan AKÇAOĞLU

Baskı

Kahraman

1. Basım

Kasım 2006

İsteme Adresi

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Süleymaniye Cad. No: 13 Süleymaniye / İstanbul

Tel : (0212) 513 43 41 Faks : (0212) 522 46 02

www.ensarneşriyat.com.tr

ensar@ensarneşriyat.com.tr

EĞİTİMDE GÖNÜL FAKTÖRÜ

-MEVLÂNÂ ÖRNEĞİ-

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

Marmara Üniv. İlahiyat Fak.

Eğitimin terbiye kelimesinin karşılığı, terbiyenin de "Rabb" kelimesiyle ilgili olması eğitim işinin ilâhî ve nebevî kaynaklı olduğunu göstermektedir. İlahi ve nebevî menşeli olan eğitimin insanın ilâhî ve rabbanî tarafıyla ilgisi açıktır.

İslâmî eğitimin tartışıldığı bir toplantıda biraz daha klasik açıdan "gönül" kelimesine yüklenen mânâları irdelemek istedik. Önce kısaca kalp, akıl ve gönül kavramlarına ve bunların birbiriyle ilişkisine işaret ettikten sonra genel olarak tasavvufî eğitimde, özelde Mevlânâ ve *Mesnevî* örneğinde "gönül" konusunu işleyeceğiz.

Mevlânâ'nın dünyasında "gönül" kavramının ayrı bir yeri ve önemi var. Herhalde *Mesnevî*'de en çok kullanılan birkaç kelimedenden biridir gönül. Tasavvufta ve Mevlânâ'da gönüllerin etkileşim ve iletişim ile eğitilmeleri esas olduğundan arınmış güçlü şahsiyetlerin Peygamber ve velilerin gönülü ile diğer insanların gönülleri bir değildir. Hatta gönül denilmeye layık olanlar; arınmış ve Hakk ile vuslata ermiş gönüllerdir. Biz bu tebliğimizde eğitimde öznel olarak gerçek gönül ehlinin gönülleri ile etkiye açık diğer nesnel gönüllerin yerini incelemeye çalışacağız.

Gönüllerin en önemli fonksiyonları muhabbet (aşk) ile marifettir. Tasavvufî eğitimde gönlün nihaî hedefi marifete; Hakk bilgisine ermektir. Ancak buna ermenin üç yolu vardır; taat ve ibadet (*ahyâr yolu*), riyazet ve mücahede (*ebrâr yolu*) ile aşk ve cezbe (*şuttâr yolu*) Mevlânâ bu üç yoldan üçüncüsüne ayrı bir vurgu yapmakta ve onun müessiriyetine dikkat çekmektedir. Ancak taat ile mücahede yönteminden de vazgeçmemekte yeri geldikçe onlara da atıfta bulunmaktadır.

Biz bu tebliğde önce gönül, kalp ve akıl kavramları ile aralarındaki ilişkiye işaret edeceğiz. Ardından gönlün eğitimdeki öznel ve nesnel durumundan söz edeceğiz.

Giriş

Gönül, Kalp ve Akıl Kavramları

“Gönül” kelimesi öz be öz Türkçe bir kelimedir. Büyük edebiyat tarihçisi Nihat Sami Banarlı'nın *Türkçe'nin Sırları*¹ adlı eserinde belirttiği gibi Türkçe'nin deyim ve terim geliştirmede en güçlü ve en üretken kelimelerinden biridir. İnsanî ve İslâmî hayatta kalp, akıl ve gönül kavramlarının ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Gönül kelimesinin Farsça karşılığı “dil”, Arapça karşılığı da “kalp” dir. Ehl-i kalp, ehl-i dil ile erbab-ı gönül aynı mânâdadır. Kur'ân'da, hadislerde ve Arapça tasavvuf kitaplarında geçen kalp kelimesi ile Türkçe'deki 'gönül' eş anlamlıdır. Nitekim Kur'ân'daki “*Kör olan gözler değil, göğüslerdeki kalplerdir.*”² âyetinde “gönül körlüğü” anlatılmaktadır.

Kur'ân'da kalp ile yakın anlamlar taşıyan bazı kelimeler vardır. Bunlar: Sadr, fuad, akl, nefis ve lübb (çoğulu elbâb) gibi kelimelerdir. Bunlardan özellikle akıl kelimesinin kalp; yani gönül ile irtibatı dikkat çekicidir.

Aklın mahiyeti ve kalp ile ilişkisi bu tebliğin sınırlarını aşan geniş ve kapsamlı bir konudur. Fonksiyonları itibariyle akli ve gönlü bazen aynı şey-

¹ İstanbul, 1975, s.78-82.

² el-Hacc, 22/46.

ler olarak görmek mümkündür. Ancak genel kabûlde akıl ile kalp ve gönülün nerede durduğuna temas etmek gerekecektir. "Ruhta madenî; dimağda ise şuaı bulunan manevî bir nur diye tanımlanan akıl ile insanın sevmeşini, kabul veya reddetmesini, bir işe karşı azimli veya gevşek davranmasını sağlayan gönül ayrı ayrı şeylerdir.

Akıl insanın duyuvar vasıtasıyla idrak edemediklerini algılamaya yarayan bir vasıta'dır. Akıl, eşyayı tanımada sınırlı bir bilgiye sahiptir. Gönül ya da kalp ise Allah nezdindeki hakikati sezen, keşfeden ve kabûl ile teslim olmandır. Aslında insani fonksiyonların tamamı ruh menşelidir ve onun değişik tezahürleri sayılabilir.

İdrak ve akletme beyin merkezinde tezahür eden ruhi bir eylem olarak aklın; sevme, buğz etme, kabul ve redd ise kalp merkezinde ortaya çıkan ruhi bir davranış olarak gönülün fiilleridir. Böylece tevhidi bir yaklaşımla hepsinin kaynağı ruh olmaktadır. Ruh bedene girip nuru perdelenince nefis, bedenden tecerrüd ile nuru ortaya çıkınca akıl, Hakk'ı ve sıfatlarını bilmesi itibariyle kalp, Hakk'a yönelik tekrar kuds âlemine kanat açınca yine ruh adıyla anılmaya başlar.³

Akıl, Kur'an'da isim olarak geçmese de fiil olarak elliye yakın yerde geçmektedir. Akıl ahmaklığın zıddı, bir şeyi algılamak, ya da bir şeyi bağlamak ve engellemek gibi anlamlar ifade eder.⁴ "Bağlamak" manasından yola çıkarak Hz. Mevlânâ aklın insanı geminin demiri bağladığı gibi sabitlediğini söyler ve şöyle der:

"Akılsız kişileri her türlü yel alıp gider çünkü onların güçleri sağlam değildir. Kötü ve hayırsız adam lengersiz; demirlememiş gemi gibidir. Ne demir atmıştır, ne de yere bağlıdır. Böyle bir gemi deli rüzgârlardan kurtulamaz ki. Akıllıya emniyet ve huzur veren akıl lengeridir. Öyleyse sen de akıllılardan bir lenger; gemi çapası dilen de kendini akıl demiri ile bağla. İnsan o cömertlik denizinin ince hazinesinden akıl, fikir kazanırsa onların yardımıyla gönül, marifet elde eder, gönüllülükten çıkar, yücelir, gözler de nurlanır."⁵

³ Bkz. Bursevî, *Temamu'l-feyz*, thk. Ali Namlı, Basılmamış Master Tezi, İstanbul 1994 s. 47.

⁴ Bkz. İbn Mansur, *Lisanu'l-arab*, Beyrut, ts., XI, 458; Firuzabadi, *el-Kâmusu'l-muhît*, Beyrut, 1987, s. 1336; *Asım Ef, Kâmus Tercümesi*, Beyrut, 1987, III, 1446-1447.

⁵ Mevlânâ, *Mesnevî*, (trc. Şefik Can) İstanbul, 1997, III, 345, b.4310 vd.

Mevlânâ, aklın gayb âlemi hakkında verdiği bilgileri körün renkler, sağırın sesler hakkında verdiği bilgilere benzetir. Aklın söz ve davranışlarda rehber olabileceğini fakat derûni hayat alarında çamura batmış egek gibi aciz kalacağını söyler. "Mustafa'mn huzurunda akli kurban edin." der.⁶

Göz kendini göremediği gibi akıl da bizzat kendini tanıyamaz. Yaratanı nasıl tanısin. Allah'ı tammak konusunda aklın varabileceği nokta hayret vadisi yani bu konuda aklın aciz olduğunun kavranmasıdır. Nitekim Hz. Mevlânâ bu konuda der ki: "Ey Hak yolcusu! Sen akli, zekayı sat da hayranlığı al. Çünkü zeki olmak, bir konuda fikir yürütmekten ibârettir. Halbuki hayranlık, Hakk'ın sanatına, kudretine şaşırıp kalmaktır. Nitekim Nuh'un oğlu da fikir yürütmüştür. Akıl ve zekâ sana kibir ve gurur verir. Abdal ol da gönlün düzelsin. Akıl dostun aşkında kurban et. Çünkü biitiin akıllar, dostun bulunduğu taraftadır. Çünkü ruhların da, akılların da çıkış yeri Hakk'dır. Bu sebeple akli Hakk'm agkmda kurban et!"⁷

Beden mülkünün padişahu ruhtur. Akıl da onun veziri konumundadır. Ancak fesatçı akıl ruhu şaşırarak kötülüğe girmek ister. Genelde ve özel olarak Mevlânâ'da akıl, akl-ı me'âş ve akl-ı me'âd olarak ikiye ayrılmakta, akl-ı me'ag sdece maişet kaygısı taşıyan ulviyet âlemi ile metafizik alanla irtibah bulunmayan akıldır. Akl-ı me'âd ise din gününü, kıyâmeti gören ve iğın sonunu bağa çevirmeye el est bezmindeki "belâ" sözüyle buluşturmaya çalışın akıldır. Nitekim Hz. Mevlânâ der ki:

"Ey ruh sultarı! Sen kendine cüzî akli değil küllî akli vezir yap. Hevâ ve hevesi kendine vezir yaparsın, o tertemiz canını namazdan da alıkor, niyazdan da. Çünkü nefsânî arzuların; hevâ ve hevesin gözü açtır."⁸

İtikadî konularda imarun tarifi yapılırken "tasdikun bi'l-cenân ve ikrârın bi'l-lisân ve ameliin bi'l-erkân" denilmekte böylece "kalp ile tasdik" ifadesiyle imanun bir kalp ve gönül işi olduğuna igaret edilmektedir. Sûfilere göre Allah ile insan arasındaki ilişki akıl merkezli değil, kalp merkezlidir.

⁶ a.e, IV, 483, b. 1408.

⁷ a.e, IV, 483, b. 1407-1411.

⁸ a.e, IV, 472-473, b. 1256-1264.

Hatta kudsî hadis olarak nakledilegelen: “Allah Teâlâ yere göğe sığmayıp mü'minlerin gönlüne sığmıştır.” şeklindeki rivayet sûfiler nezdinde çok revaç bulmuş ve gönlün değerini artırmıştır.⁹ Tasavvuf klasiklerimizde akıl, ayrı başlık altında yer almadığı halde “kalp” latife-i rabbaniyeye-i ilâhiyye olarak incelenmiştir.¹⁰ Kalp ve gönül konusunu en geniş bir biçimde işleyen Gazzâlî ile Mevlânâ Celâleddin Rûmî'dir.

I- EĞİTİMDE ÖZNEL OLARAK GÖNÜL

Eğitimde öznel olarak gönül tabiri ile “dönüştürme güç ve etkisine sahip” başta nebiler olmak üzere kemal ehli kişilerin gönlünü kastediyoruz. Eğitimin olduğu yerde bir eğiten ve eğitilenin; irşadın olduğu yerde müridin bulunması zaruridir. Bu yüzden eğitime konu olan gönlü, öznel ve nesnel olarak ikiye ayırdık.

Sûfiler “Rahman” ismiyle gönül arasında bir münasebet görerek eğitimin gönül esası üzere, Rahman sıfatının gereği kalp yufkalığı ve gönül zemininde olması gerektiğine işaret ederler. Çünkü tasavvufi telakkide nâmü-tenâhi sırların taşıyıcısı ilâhî nağmenin nüshası gönlüdür. Asıl gönül, gönlüler gönlüdür.

Hız. Mevlânâ der ki: “Yüz binlerce halkta yüz binlerce gönül vardır. Asıl gönül O tek gönlüdür. Sen o kırık dökük parça bucak gönül kırıntılarını bırak da vücut ülkesini kaplayan rahmet ve cömertliğinden altınlar saçılan Rahman'ı ara!”¹¹ Arş ve Kâ'be'ye benzetilen gönül, insan-ı kamilin gönlüdür. “Adem'in yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üfürdüğüm zaman”¹² âyetinde insan ruhunun ilâhî menşeli olduğu anlatılmaktadır. Gönül Hakk'a varıp küll'ü bulunca Allah'a makbul olur.¹³ Gönlünü, masivadan temizlemeyen

⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafa*, Beyrut, II, 99.

¹⁰ Kalp konusu için Bkz., Muhâsibî, *er-Riâye*, (109,115,120,136 197,291) Hakim Tirmizî, *Beyânü'l-fark beyne's-sear ve'l-kalp ve'l-fuâd ve'l-lübb*, Kahire 1954; Gazzâlî, *İhyâ III*, 113; Sühreverdî, *Avârifu'l-maârif*; Kâhire, 1973, s.407 vd., İbn Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Beyrut, I, 101-102.

¹¹ a.e, III, 196, b. 2270-2273.

¹² el- Hicr, 15/29; el- Enbiyâ, 21/91.

¹³ a.e, III, 194, b. 2243-2246.

kimselerde gönülden eser yoktur. Nitekim Mevlânâ sıradan insanların gönlünü ârifin gönlüne nispetle bedene benzetir¹⁴ ve der ki:

“Sen bende gönül var diyorsun ama gönül arşın üstünde olur. Halbuki sen aşağılardasın. Kara balçıkta su bulunduğunu herkes bilir. Fakat o su ile abdest alınmaz. Balçıgın içinde su vardır ama o balçığa mağluptur, balçıgın içinde kaybolmuştur. Sen de gönlüne “Bu da gönüldür” diyemezsin; çünkü senin gönlün kirli emellere, şehvete, hiddete, hırsına, dünya isteklerine mağlup olmuş, onların arasında kaybolup gitmiştir. Göklerden de üstün olan gönül abdalların, velilerin, insanı kamillerin yahut peygamberlerin gönülleri- dir. Onların gönülleri çamurdan, yani kirli isteklerden, günahlardan arınmış, temizlenmiş, saf bir hal almıştır. Manevî neşeleri arttıkça artmış ve coşmuştur.”¹⁵

Abdülkadir Geylânî: “Masivadan arınmış bir gönül marifetullah taliplerine Kâbe olur”¹⁶ der. Tasavvuf ehli, insan-ı kamilin gönlünü Allah’ın yer yüzündeki hazinesini, ilâhî sırların mahzeni; hatta mülk âleminin mutasarrıfı olarak görür.¹⁷ Vuslata ermenin yolu bu gönüllere girmektir. Böyle bir gönüle giren kimse Kâbe’ye girenden üstündür. Bu yüzden Allah dostlarına ve erbab-ı dil olanlara “Bizi gönülden çıkarmayınız” denir. Ayrıca Fecr Sûresi’ndeki “Kullarımın içine gir”¹⁸ âyeti “Onların gönüllerine gir, teveccühlerini kazan” şeklinde yorumlanmıştır.¹⁹ Nitekim Yunus der ki:

*Evlıyanın gönlünden kesme şey'en lillahı,
Sana himmet ol eyler, göz ile kaşı değil.*²⁰

Gönlün gıdası olan marifet ile yitik malı olan hikmet kumaşı, ehl-i dil- den elde edilir. Hırsıza ulaşım yitik malı elde etmek için ehl-i dil olanların yardımına ihtiyaç vardır. Kör olan gönül, hırsız şeytanın izini bulamaz. Gö-

¹⁴ a.e, II, 323, b. 839.

¹⁵ a.e, III, 194, b. 2245-49.

¹⁶ *el-Fethü’Rabbânî*, Beyrut ts. Daru’l Elbab s. 101.

¹⁷ Bkz., *el-Fethü’r-Rabbânî*, s. 101.

¹⁸ el-Fecr, 89/29.

¹⁹ Tahiru’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, IV, 1265.

²⁰ Yunus Emre, *Divan ve Risaletü’n-nüşhiyye*, nşr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1991, s. 204.

nül eğitimi için bir gönle girmek ve bir gönül eri bulmak önemli bir şarttır. Yunus der ki:

*Gönül erini önden koma elden
O kurtarır seni dürlü fiilden.*²¹

Mevlânâ gönül arınmasının gerçek bir gönül vasıtasıyla olabileceğini şöyle anlatır: "Ey kalbine güvenip "kalbim temizdir" diyen kişi! Senin kalbinin gerçekten temizlenmesi için bir velinin kalp havuzundan; yahut hakikat denizinden yardım istemen gerekir. Zira o ilâhî yardım olmaz ise nasıl para harcandıkça azalır, senin sınırlı temizliğin de azalır ve kirlenir."²² "O kâfirlik ve dindarlık yanından geç de gel, bir gönül fırınına; seyret de gör; âşıkların canları nasıl altın kesilmiş, aşk da kuyumcu dükkanı"²³

Mevlânâ'nın gönül fırını dediği, insana aşk öğreten mürşidin gönlüdür. Bu gönlün en önemli özelliği oraya gireni değiştirip dönüştürmesidir. Bu değişim ve dönüşüm insanın değerine değer katmakta, âdetâ ondaki cevherleri ortaya çıkararak altın yapmaktadır.

Yine ona göre insan, mürşidle beraber oldukça çirkinlikten, kötülükten uzak olur, gemiye binmiş gibi gece gündüz Hakk'a doğru yol alırsın. Canlar bağışlayanın ruhanî himayesi altında gemide yattığın halde ilerler. Kişi zamanın peygamber varisi mesabesinde olan velilerden ayrılmamalı, kendi hünerine, kendi bilgisine güvenmemelidir. Arslan bile olsa kılavuzsuz yola çıkmamalı yoksa gurura kapılır, kendini görür, yoldan çıkar. "Aklını başına al, kendine gel de şeyhin kanatları ile uç, şeyhin yardımını gör, manevî ordusunu seyret."²⁴ Bu yolda ilerlemek bir mürşid vasıtasıyla olmalıdır. Çünkü nefis ancak mürşidin himmeti sayesinde gönle gelen ilâhî ilhamla kahrolur."²⁵ "Bu yüzden bir mürşidin gönlüne giren su ve toprak kaydından kurtulup can ve gönül sohbetine erer. Hak cânibine aşkla cezbolunup üns ve huzur katına girerek muradına vâsıl olur. Hz. Mevlânâ marifet gibi tecrübi,

²¹ *Divan*, s. 35.

²² *Mesnevî*, II, b. 1365.

²³ Mevlânâ, *Divan-ı kebir*, trc., A. Gölpinarlı, Eskişehir 1992, VII, 162, b. 2051.

²⁴ *Mesnevî*, IV, 419, b.540-44.

²⁵ *a.e.*, III, 202, b.2560.

ahlak ve fazilet gibi konuların ancak üstad marifetiyle öğrenilebileceğini söyler:

“Can fenâ bilgisini bir başka candan beller

Bu bilgi ne defterden bellenir ne de dilden?²⁶

Babam, doğruluk yolundaki amel nasıl üstadsız elde edilir?

Âlemdeki en aşağılık sanat bile üstadsız elde edilemezken?²⁷

Nefsi adam etmenin; onun esir edici tesirinden kurtulmanın yolu, pîrin gölgesidir. O nefsi eğiten pirin eteğinden sımsıkı tutmak lazım. Bunun bir adım sonrası gönül Allah’a rabtedip Hakk’da fânî olmak ve her şeyi O’ndan ummaktır. Kur’ân’daki *“Attığın zaman sen değil, O attı.”²⁸* âyetindeki mânâyı anlayınca insan *“Canlar cânını buldum, kovanım yağma olsun”* mertebesine erişir. Artık bu noktadan sonra onun elini tutan, yükünü taşıyan O’dur. Her an her nefes, O’nun feyzine mazhar olmaya çalışmak lazım. O’nun feyzine geç mazhar olmak ümitsizlik sebebi olmamalıdır. Çünkü o imhal eder, ama ihmal etmez.²⁹

Sûfnin defteri harflerden meydana gelen bir karalama değildir. Aksine kar gibi bembeyaz ve tertemiz gönüldür. Âlimlerin azığı ve sermayesi kalan yazdıkları eserlerdir. Sûfnin sermayesi ise ayak izleridir. İnsanlara açtıkları çığır ve verdikleri örnektir.

Sûflik yolundaki bir derviş ceylanın ayak izlerini süren avcıya benzer. Avcı ceylanı sürerek ona yaklaşır. Yaklaştıkça avcıyı peşinden sürükleyen şey, ceylandan yayılan misk kokusudur. Misk kokusuyla yol almak elbette ayak izi sürerek yol almaktan daha zevkli ve daha hoştur. Mürşidinin ayak izine basarak yürüyen derviş neticede ona muhabbet bağı ile bağlanır ve ondan duyduğu mânevî koku ve hazlar onu ardınca sürükler.³⁰

²⁶ *Mesnevî*, V, 92, 1064-67.

²⁷ *a.e.*, V, 91, 1053-54.

²⁸ *el-Enfâl*, 8/17.

²⁹ *Bkz.*, *Mesnevî*, II, 448-49, b.2528-32.

³⁰ *Bkz.*, *a.e.*, II, 276, 61-64.

Gönlün kalp âlemine bakan bir penceresi vardır. Buna gönül gözü denir. Nitekim Hz. Peygamberin: "Gözüm uyur ama kalbim asla uyumaz"³¹ sözü buna işaret etmektedir. Gönül gözü gönlün berraklığı ile alakalıdır. Gönlü uyanık olanın gözü uyusa bile gönlünde binlerce göz açılır. Mevlânâ: "Gönlün uyardı mı güzelce uyu. Artık gözünden ne yedi kat gök kaybolur, ne de altı cihet!"³² der.

Gönül yüceliği kadar hassaslığı ile de bilinir. Hadis-i Şerif'te "Allah Teâlâ sizin sözlerinize ve suretlerinize değil, amellerinize ve kalplerinize bakar."³³ buyrulur. Mevlânâ bu hadise atıfta bulunarak; "Biz kalbe ve söze bakmayız, gönle bakarız. Kalp huşû sahibiyse ona bakarız. Çünkü gönül cevherdir. Söz söylemekse âriyet; maksat cevherdir."³⁴

Kalp aklın zıddı ve karşıtı değildir. Bir yere kadar akılla iç içedir. Metafizik konularda ve gayba ait bilgi alanında kalp aklı aşar. Bu alanda kalbin sezgisi asıldır. Aklın faaliyet alanı kalbe göre daha dardır. Nitekim Gazzâlî, kalbin bir nurla aydınlanması sayesinde aklın şüphelerinden kurtulduğunu söyler. Kudsî akıl ifadesiyle keşfi kasteder. Metafizik akıl nazar ve istidlal yoluyla, keşf ise tasfiye yöntemiyle elde edilir. İnsanın gönlünde bulduğu vehbî olan mutlak bilgi "gönül ilhamı" olarak değerlendirilir ve bu durum nazargâh-ı ilâhî olan gönül Hakk'a âgâh olunca gerçekleşebilir.³⁵ Sûfilere göre âgâh gönlün etkileyici bir takım tasarrufları vardır. Rüya ve ilham yoluyla bazı bilgilere sahip olabileceği gibi güçlü şahsiyeti ile diğer gönülleri etkileyebilir.

II- EĞİTİMDE NESNEL OLARAK GÖNÜL

Tasavvufta ferdî anlamda eğitime konu olan gönüldür: "Çünkü insan hayatı gönülle o kadar irtibatlıdır ki, beş duyunun hepsi aynı su deposuna

³¹ Buhârî, Teheccüd, 16; Müslim, Mûsâfirin,125; Ebû Dâvud, Tahâvet,79; Tirmizî, Mevâkit, 208; Nesâî, Leyl,36.

³² Mesnevî, III, 896, 1222-1225.

³³ Müslim, Birr, 32; İbn Mâce, Zühd, 9; İbn Hanbel, II, 285.

³⁴ Mesnevî, II.

³⁵ a.e, IV, 519, b. 1852.

bağlı musluklar gibi gönlün dileği ve emri ile iş gördükleri kabul edilir. Gönül isterse göz, görülebilecek şeylere; dünyaya, dünya nimetlerine bakar; gönül dilerse göz, mânâya ve ilâhî sırlara bakar. Gönül olmasa ten konuşmayı ne bilecek? Gönül olmasa beden araştırmadan ne anlar? Nasıl ki demiri çeken mıknatıs ise metafizik alanı cezbeden de gönüldür. Nur gönülden doğar, göze vurur, gönül olmasa göz hiçbir şeye yaramaz. Gökten gönüllere ilham niteliğinde mübarek bir su iner ki bu, dillerden sadâkat olarak yansır.”³⁶

Mevlânâ'ya göre “gönül” cevher, âlem ise arazdır. Gerçek varlığa göre gölge mesabesinde olan âlem, gönlün gayesi aline gelmemelidir. Mala ve mevkie tutulan gönül, fânî şeyler sevdasındadır. Oysa Allah'ın nazargâhı olan gönlün bunlara tutulması uygun değildir.³⁷ Hakk'ın, nur, zıyâ ve şuasın mahrum olan gönül kabir ve mezar gibi sıkıcıdır. Böyle bir mezardan kurtulup Allah'ın ışık ve nûrunun aydınlattığı bir gönle sahip olmak gerekir.³⁸ Bunun yolu nedir? Bunun yolu gönlü imar etmektir.

Gönül, kendine model aldığı; etkisine açık gönlün yanında onun ateşiyle ısınır, pişer ve nihayet yanar. Nitekim Mevlânâ, Şems ile tanışmadan önceki halini “hamdım” diye tanımlamış; Şems'in gönlündeki ateşle “piştim ve yandım” demiştir. İnsanın yaratılış gayesi, nazargâh-ı ilâhî olan gönlü Kâbeleştirme, masivadan tecrid ve Allah'a tahsis ile marifet-i ilâhiyyeye ulaşmaktır. Bu bilginin yolu öğrenme, okuyup yazma değil, nefis tezkiyesi, kalp tasfiyesi ve aşktır.

1- Gönül kapısının açılmasının birinci yolu tahliye, nefs tezkiyesi denilen riyâzât ve mücahededir. Gönlü negatif tutku, duygu ve etkilerden arındırmaktır. Altın ve gümüş bağından kurtulup hür olmak tezkiyeye bağlıdır. Üzeri günah kiri ve cehalet pası ile örtülü olan gönül gözü ancak riyâzât ve mücahede ile temizlenerek mânevi âlemi ve oradaki gerçekleri görebilir. Gönül gözünün açılmasında nefis ve hevânın ellerinin bağlanması önemli rolü vardır.

³⁶ Bkz., *Mesnevi*, III, 43/5.

³⁷ *a.e.*, III, 346, b. 4315.

³⁸ *a.e.*, II, 492, b. 3129-3134.

Hevânın akla uzanan elleri bağlanunca akıl mahkûm olmaktan çıkar, hâkim hâle gelir. Aklı ile hevâsına hakim ve hisleri aklına mahkûm olan kimse uyanık iken bazı müşâhedelerde bulunur, kendisine gök kapıları açılır ve gönül gözü ile onları seyrederek. Akıl böyle biri için kumandandır. Daha önce kendisine hakim olan duygular, bu sefer mahkûm pozisyonundadır ve buyruk altına girmiştir.³⁹ Çünkü akıl şehvetin zıddıdır. Şehvete esir olan zavallıya, akıl denmez. Şehvetle beraber bulunan akıl, akıl değil; olsa olsa vehimdir. Akla göre vehim ise altına göre kalp para gibidir.⁴⁰

Mücadele yolundaki insan gönül bahçesine musallat olan kötü sürgün mesabesindeki nefsanî ve şehvânî düşünceleri temizler, rûhânî ve rabbânî duygularla beslenmeye çalışır. Nefis insanın iç âleminin yolunu kesmese, varlık âleminde diğer yol kesiciler insana el uzatabilir mi? İçimizdeki yol kesici kötü memur konumundaki şehvet yüzünden gönül hurs ve tama öfkesine düşmektedir.⁴¹ Bu yüzden Allah Resûlü: "*Düşmanların en kötüsü içinizdeki nefsinizdir*"⁴² buyurmuştur.

İnsan gönlü ilâhî menşeli olduğundan gıdası da Allah'ın nûrudur. Ona hayvan gıdası ve toprak layık değildir. Ancak gönül sâfiyetini kaybedince bu gıdalara yönelmiş, gece gündüz aslı su ve toprak olan şeylerle beslenir olmuştur. İnsanoğlu tene yağlı ballı şeyler vermekle beslendiğini sanır. Oysa insanın hakikati ve cevheri bunlarla semirmez. İnsan tenini besledikçe yabancılık perdesi olan bedenini geliştirir ve uzaklığını artırır; gam ve elemi ni ziyâdeleştirir. Mevlânâ'ya göre süt ve bal düşünen gönlün, gönül olması revâ değildir. Çünkü sütün ve balın güzelliği, gönlün onlara aksiyile olur. Çünkü her güzellik gönlüden gelir.⁴³ Gönül güzelliği âdetâ âb-ı hayat gibi her şeyin çıkış noktasıdır.⁴⁴

³⁹ a.e, III, 157, b. 1829-34.

⁴⁰ a.e, IV, 548, b.2301-2303.

⁴¹ a.e, III, 325, 4063-4065.

⁴² *Keşfü'l-hafâ*, I, 143 Hadis: 412.

⁴³ Bkz., *Mesnevî*, III, 193, b. 2264-65.

⁴⁴ a.e, II, 311, b. 715-717.

Hırs ve tamah insanın dilini tutuk, gönlünü karanlık hale getirir. Tamahkâr adamın makam ve altın hayali gözdeki kıl gibidir Mevlânâ'ya göre. Nasıl gözdeki kıl çok küçük ve ince olmasına rağmen gözü rahatsız eder ve görmeyi engellerse aynı şekilde tamahkarın makam ve altın sevdası kıl kadar basit bir şey olmasına rağmen onun gönül gözünü kapatır, görüşünü engeller. Hak âşığı olan makam ve mal sevdasından geçmiş kimse ise hürdür. Hazine de versen onlara aldanıp esir olmaz. Çünkü gerçek sevgiliye kavuşma devletine eren kişinin gözünde bu dünya murdar bir şeyden ibarettir. Bu noktadaki bilgiye marifet, irfan, ilham, bâtinî ve ledünnî bilgi denir. Mevlânâ: "Bekçi uyusa da padişah uyanık olunca ne gam!"⁴⁵ sözleriyle gözü uyusa da gönlü gaflet uykusuna dalmayan irfan ehli kişilere işaret eder." Gözleri açık, fakat gönlü uykuda olan su ve toprak ehlinin gözü ne görebilir ki?" der ve gönül ehli olmayana uyumayıp gönül istemesini ve bunun için mücahedeğe girişmesini tavsiye eder.

Mücahededede başarıya ulaşmanın yolu sabır ilacına devamdır Mevlânâ'ya göre. Çünkü sabır, gözlerin perdesini de gönüllerin penceresini de açar. Gönül aynası bir kere saf ve parlak hale gelince insanın görüş ve anlayışı derinlik kazanır. Gönül gözüyle bakan, nakışı da görür Nakkâş'ı da.⁴⁶ Gönül aynası saf olunca insanın çirkin suratı güzelinden ayırtetme iktidarına sahip olur.⁴⁷

Görme işine ve özellikle de gönül gözü ile Allah'ın görülmesine yönelik sûfiyâne ifadeler yakîni bir keyfiyetle Hakk'ın anlaşılması olarak da yorumlanabilir. Belki böylesi daha uygun bir yaklaşım olur. Nitekim Erzurumlu İbrahim Hakkı duyu organlarını da gönülle irtibatlandırmakta ve şunları söylemektedir: "Kalbin gözü vardır, onunla görülmeyen âlemi görür. Kulağı vardır, onunla gayb âleminin sözlerini duyar. Burnu vardır, onunla gaybî kokuları koklar. Tat alma duygusu vardır, onunla insanın halavetini, irfan ve gönül lezzetini tadar."⁴⁸

⁴⁵ a.e, III, 89, b. 1226-1228.

⁴⁶ a.e, II, 89, b. 7174.

⁴⁷ a.e, b.2063.

⁴⁸ *Marifetnâme*, İstanbul, 1330, s. 287.

2- Gönül kapısında durup açılmasını beklemenin ikinci yolu kalp tasfiyesi denilen taat ve ibadetler sayesinde pozitif duygularla bezenmelidir. Kıyas yoluyla tevhid ve marifete ermek mümkün değildir. Hz. Mevlânâ der ki: "Kulluk et ey kendini bilmez, saçma sapan söylenme, çünkü tevhidin manasını kıyas yoluyla bilemezsin. Senin mânâ sandığın sûrettir. Sen kendince boşuna övünüp sevinirsin. Mânâ odur ki seni senden alır, sûretten müstağni kılar, seni kör ve sağır eder. İnsanı sûrete bir kat daha âşık eyleyen mânâ olamaz.⁴⁹ Burada şu kudsî hadis hatıra gelmektedir: "Kulum Bana, en çok kendisine farz kıldığım şeylerle yakınlaşır. Bu yakınlaşma nafilelerle devam eder. Nihayet ben kulumu sevince de onun gören gözü, tutan eli ...olurum."⁵⁰ İbadet ve nafilâ amel bu tür arınma ve bezenmenin temel öğeleridir. Bunların başında zikir gelmektedir. Kalp zikir ile itminana erip zikrin nuru kalbi kaplayınca gönül gözü aydınlanır ve insan görmesine engel olan şeyleri görmeye başlar. Gönül gözü açılanın kılavuza, sopaya benzeyen delile ihtiyacı kalmaz. İnsan gözden ibarettir. Geri kalan deridir, ceseddir. Göz ise ancak dostu görendir. Dostu görmeyen gözü sen göz sayma!⁵¹

Görenin baş gözü değil, gönül gözü olduğunu Yunus da şöyle ifade eder:

*Yunus şimdi sen Hakk'a er
Dünü gün gönlün Hakk'a ver
Gönül gözü görmeyince
Baş gözü görmeyiser.⁵²*

Huzur ve mutluluk insanın gönlündedir. İnsanın tasası ve kederi gönlüyle alakalıdır. İnsan gönül gözünü yumunca kafa gözü açık olsa da tasalanır. Öyle diyor Mevlânâ: "Bil ki gönüldeki sıkıntı gönlünün iki gözünün de kapalı olmasındandır. Gönül gözü kıyasa sığmayan bir ışık arayıp durmaktadır. Gönlün o iki ebedî nûrun firkati, seni tasalandırmaktadır. Gönül gözlerinin nûrunu koru!" İnsanda Hakk'ın nazargâhu ten değil gönlüdür.⁵³

⁴⁹ a.e, II, 311, b. 720-21.

⁵⁰ Buhârî, Rikak, 38.

⁵¹ a.e, I, 107, b. 1406.

⁵² *Dîvan*, s. 55.

⁵³ *Mesnevî*, II, 323, b. 836-839.

Gönül tasfiyesinin nihai gayesi kalbin ihsan şuuruna ermesi ve sürekli Allah ile beraber olma bilincini yakalamasıdır. Gönül tasfiye edilince kalıp âtil hale gelmez, aksine "El karda gönül Yâr'da" anlayışı ile hareket edecek bir yetenek kazanır.

3- Gönül kapısını aralamanın üçüncü yolu aşk ve cezbedir. Aşk sönmeyen, ölmeyen, sürekli tazelenip yenilenen, yeniden yeniye, güzelden güzele giden bir ömür, bir hayattır. Aşkı arayan onu, yanık bir gönülle, çile, hakikat ve marifet sevgisinden dolayı yaş akıtan gözlerin yanında bulacaktır. Adlara tat veren aşktır. Aşk her türlü nefsanî hastalığın ilacıdır. Aşk, Eflatun'un felsefeyle, Calinus'un tıpla yapamadığı ruhanî ve cismanî etkiyi insana yapacak güçtedir.⁵⁴ "Kainatta ne varsa aşktan ibarettir."⁵⁵ Aşkla gönül birdir. Gönül Allah'ın hissedildiği yer, aşk da onu hisseden güçtür. Bu özelliği sebebiyle gönüldeki aşk, insanın motivasyon kaynağıdır. Aşk sayesinde topraktan yaratılan insanın cesedi efkaki olur, göklere çıkar.⁵⁶

Gönle aşkın doğması bir cezbenin oluşması demektir ki, insanı zorlanmadan hayra, ibadete, güzelliğe ve kendini ciddiye almaya çağırır. Bir dinamom gibi insanın kendi kendini ateşlemesini sağlar. Eğitimde bu tür bir iç motivasyon çok önemlidir. Bu olmadan Allah'a kulluğun, insanlara ilginin ve her türlü merakın sürekliliği sağlanamaz.

Gönlün hamlık ve kabalıktan ayrılması için aşk ateşinde yanması gerekir. Aşk ateşiyle yanan gönül kil yerine gül, kavga yerine sevda dağdır. Tehlike yerine güven verir. Aslanan yanıp yakılmaktır; aşk ateşine düşüp canda sevgiden bir ateş tutuşturmak ve sözü baştan başa yakmak onun yerine sadece özü bırakmaktır. Bu da aşkın elemine dayanacak bir sabır ister. Böyle bir sabrı bulunmayan ise kanatsız kuş gibi olur.

Mevlânâ der ki: "A gönül, gir şu ateş potasına, bir güzel otur, bu ateşin tesiriyle demir bile ayna oldu. İbrahim altın gibi ateşe girince, ateş onun yüzünden gül bahçesi oldu. Ateşten yaseminler, güller bitti. Gönlünü şu kav-

⁵⁴ Tahiru'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, İstanbul 1963, s. 78-79.

⁵⁵ *Divan-ı Kebir*, II, 453, b. 3641.

⁵⁶ *Mesnevî*, I, 15, b. 25.

gadan böyle bir sevdaya çekmezsen bu gönülü ne yapacaksın? Gel otur, söyle bana!"⁵⁷

Akıl aşkın zıddıdır. Akıl ile aşk bir arada bulunmaz. Biri gelince öbürü gider. Akıl ile aşk su ile ateş gibidir. Aşk hasbîdir, sevgi ve sevgili uğruna insanı her şeyden geçirir, akıl ise hesâbidir, insana çıkar hesapları yaptırır. Kul-lukta bile insanı cennet arzusu ve cehennem kaygısı ile hareket ettirir. Aşk ise "*Bana seni gerek seni*" dedirtir. Çünkü aşkın gözünde her şey Mâşuk'tan ibarettir. Âşık âdeta ölü, diri olan Mâşuk'tur.

Âşık hiçbir şeye aldırılmaz, akıllı ise fayda elde edeceği şeyi arar. Akıllı, sanatla iktifâ eder, âşık ve hayran ise sanatı görüp sanatkârı bulur. Hak âşığı hanümanını, malını, mülkünü dağıtır ve derd çekmez. Tasavvuf litaretüründe Cebrail akıllı, refref aşkı temsil eder. Aşk akıldan, âşık da akıllıdan üstündür. Mevlânâ'ya göre âşıkların mezhebi ve meşrebi aşktır.

*Aşk şeriatı bütün dinlerden ayırır,
Âşıkların şeriatı da Allah'dır, mezhebi de*⁵⁸
*Aşk kimseye ihtiyacı olmayan Allah'ın vâsıfıdır
Ondan başkasına âşık olmak ise ancak mecazdır.*⁵⁹

Gönül kapısının açılması için Mevlânâ, insanın doğuştan getirdiği kabiliyetlerin önemine işaret eder. Maddenin en küçük parçası olan atomun bile pekçok özellikleri vardır. İnsan bu özelliklerini bilerek eğitime gönüllü olmalıdır. Kendi arzu ve isteği ile böyle bir eğitime talip olmanın başarıyı artıracığı kesindir. O şöyle der:

"Kendine gel kapıdaki benim işte. Aç kapıyı! Kapı kapamak razılık işi değildir. Her zerrenin gönlünde bir saray vardır. Fakat açmadıkça o kapı kapalı kalır sana. Tan yerini yarıp sabah aydınlığını ortaya çıkaran seherin Rabbi sensin. Yüzlerce kapı açar da gel dersin. Hayır, kapıdaki ben değilim sensin. Yol ver, aç kendine kapıyı. Çakmak taşı ateşe geldi de dedi ki: A dilber, çık dışarıya, gel kucağıma benim. Şeklim şekline benzemez ama baştan

⁵⁷ *Divan-ı Kebir*, V, 467, b.6397-99.

⁵⁸ *Mesnevî*, II, 398, b. 1768.

⁵⁹ *a.e.*, VI, 408, b. 971.

başa senden ibaretim. Görünüşüm bir perdedir âdeta. Fakat bana ulaşır, kavuşursan görünüşte de sen olurum, iç yüzde de sen. Bu kavuşmayla şeklim yok olur gider.”⁶⁰

Mutasavvıflar insanın aradığının potansiyel olarak içinde bulunduğu; gönül hazinesine erişildiğinde bilgi kaynağına ulaşılacağı kanaatindedirler. Nitekim Mevlânâ der ki: “Sen hâlâ onu dışarıda arıyorsun. Süt sağılan yer sensin de sen başkalarından süt sağmasını bekliyorsun. Sende kıyısı, bucağı olmayan bir süt kaynağı var. Sen neden tulumda süt arıyorsun? Ey kuyudan su çeken, senin denize ulaşan bir deliğin var, kuyudan su çekmeye utanmıyor musun?”⁶¹

“Önünde de sana yardım edecek su var, ardında da. Fakat kaynaklara ulaşman için önünde de bir sed var, ardında da. Ata binmişsin, fakat at arıyorsun?”⁶²

“Başının üstünde bir sepet dolusu ekmek var, sen hâlâ şuraya, buraya koşup duruyor ekmek arıyorsun. Şaşkın mısın ne? Kendi başına uzan. Neden her kapıyı dövüp duruyorsun. Yürü gönül kapısını döv. Dizine kadar dereye girmişsin de kendinden gafilsin. Şundan bundan su isteyip duruyorsun.”⁶³

Tasavvufî telakkide insanlar arasındaki ilişkilerin karşılıklı elektrik ve sevgiye dayalı iletişimle gerçekleştiği kabul edilir. Nitekim Mevlânâ, yavrusunun uyanması için çocuğunun burnuna dokunan annenin onunla gıda ihtiyacı için iletişim kurduğunu, çocuğun ise açlığından habersiz uyuyakalacağını, süt muhabbetinin annesinin memesini ağrıttığı için uyandırmak istediğini söyler. Çünkü Allah kullarını can ve gönülle istenen bütün keremlere eriştirir.⁶⁴ Gönül her dosttan bir gıda ile gıdalanır her bilgiden bir lezzet alır. Ama insanın gerçek gıdası nûr-ı ilâhîdir.⁶⁵

⁶⁰ *Divan-ı Kebir*, V, 11, b.120-6.

⁶¹ *Mesnevî*, V, 93, b. 1068-70.

⁶² *a.e.*, V, 93, b. 1076-78.

⁶³ *a.e.*, V, 93, b. 1072-75.

⁶⁴ *a.e.*, II, 286, b. 362-363.

⁶⁵ *a.e.*, II, 342-343, b.1083-1085.

Gönlü olgunlaştırmanın yollarından biri de diğer gönüllere değer vermektir. Onları hor görmek ve yıkmak en büyük günah; yapmak ise en büyük sevaptır. Mevlânâ der ki: "Senin bir saman çöpü kadar değer vermediğin yıkık gönül, arştan da üstündür, kürsüden de, levhden de, kalemden de. Hor bile olsa gönlü hor tutma, o horluğu ile gene de pek üstündür. Yıkık gönül Allah'ın baktığı varlıktır. Onu yapan can ne kutludur. Kırılmış, iki yüz parça olmuş gönlü yapmak Allah katında hacdan da, umreden de değerlidir. Sen her kılında iki yüz dil olsa da söylesen gönül gene anlamaz.⁶⁶

Yunus der ki:

*Bir kes gönül yıktın ise / Bu kıldığın namaz değil,
Yetmiş iki millet dahi / Elin yüzün yumaz değil.⁶⁷*

*Gönül çalabın tahtı / Gelip gönüle baktı
İki cihan bedbahtı / Kim gönül yıkar ise.⁶⁸*

Gönül eğitimi değirmen benzetmesi ile anlatılır. Gönül buğdaya, insan değirmene, beden taş, düşünceler de suya benzetilir.⁶⁹ Gönül değirmendeki buğdaydır. O insanlığa hayat veren gıdadır. Değirmen taşı olan beden, buğday mesabesindeki gönlü ezmekle ona çile çektirmektedir. Un haline gelen buğday incelmekte ve benlik ve gururdan kurtulmaktadır. Su ise düşünceleri temsil etmektedir. Susuz değirmen dönmez.⁷⁰

Netice

Eğitimde insanda bulunan dört istidâddan bahsedilir. Bunlar da: İrade kuvveti, muhakeme açıklığı, ince duygu ve rûhun derinden harekete geçirilmesidir.⁷¹ Bunlardan irade; duygu ve ruhun harekete geçirilmesi tasavvufun ilgi alanına girmektedir. Sırasıyla değerlendirecek olursak:

⁶⁶ *Divan-ı Kebir*, VII, 609, b. 8077-88.

⁶⁷ *Divan*, s. 205.

⁶⁸ *Divan*, s. 139.

⁶⁹ Bkz. *Divan-ı Kebir*, IV, 142, b. 1279.

⁷⁰ Dr. Mustafa Usta, *Divan-ı Kebir'de Mevlânâ'nın Eğitim Görüşü*, İstanbul, 1995, s.55, 142-149.

⁷¹ H. Mahmud Çamdibi, *Gazzâlî'de Şahsiyet Terbiyesi*, İstanbul, 1983.

a- İrade Kuvveti

İrade eğitiminin aracı, tabiatı yüksek değerlere uygun hale getirmektir. İrade eğitiminin tasavvuf kültüründeki karşılığı nefis terbiyesidir. Nefs, insanın özbenliği anlamına geldiği gibi, insandaki kötü sıfatların merkezi anlamına da gelmektedir. Nefs kötülüğü emreder hâlden hayır ve takva ilhâm eden konuma gelince tezkiye edilmiş; arınmış sayılır.⁷² Artılan nefis, kişinin iyi ve doğru olanda karar kılmasını; istikrar üzere olmasını sağlar.

b- Muhakeme Açıklığı

Olaylar, insanlar, varlık, âlem ve bütün kâinat, akıl ve idrak sahibi inanoğlunun doğumundan itibaren ilgi alanıdır. İnsanın çevreyle tanışması ve iletişim kurması, kâinatı ve olayları okumasıyla başlar. Olayları okumanın yolu, berrak bir zihin ve basiretle âleme ve olaylara bakmaktır. Kur'ân'da akıl sahiplerini bu türden bir ilgiye sevk eden ve insanı muhakeme yürütmeye teşvik eden pekçok âyet vardır. Özellikle "ülü'l-elbâb" kavramı Kur'ân'da imanlı ve kavrayışlı akıl ehli için kullanılmıştır. Muhakeme ve tefekkür insana sanattan sanatkâra; eserden müessire giden yolda kâinatı ve Rabbını tanımayı öğretir. Tasavvuftaki muhasebe, murakabe ve tefekkür ile ilgili terbiyevî talimatlar bu manadaki tavsiyelerdir. Nitekim Kur'ân'da derin, ince ve yararlı bilgi anlamında hikmet kavramı kullanılmıştır. Hikmetin özelliklerini tam olarak kavrayabilecek olanlar ülü'l-elbâb'dır:

*"Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse, ona pekçok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri (ülü'l-elbâb) bundan ibret alır."*⁷³

Tasavvufta tefekkür, insanları ve olayları okuma merkezden muhite doğru, şahsın önce kendisinden âleme, âlemden âlemlerin Rabbına doğrudur. Nitekim Kur'ân'daki İbrahim kıssasında bunun yolu bütün açıklığı ile anlatılmaktadır.⁷⁴

⁷² Bkz., eş-Şems, 91/8.

⁷³ el-Bakara, 2/269.

⁷⁴ el-En'âm, 6/74-78.

c- İnce Duygu

Sempati içgüdüsünün harekete geçmesi olarak tanımlanan ince duygu, bir bakıma duygusal zekâ ve empati diye de adlandırılabilir. Empati, insan karakterinin karşısındakini anlaması, algılaması ve kendisini onun yerine koyması, onunla kalbî iletişim kurmasıdır. Bunun kültürümüzdeki karşılığı merhamet ve sevgiye dayalı duygu yoğunluğudur: *"Allah Resûlü'ne verilen ve yumuşaklık ve yufka yürekliliğin kaynağı olan rahmettir."*⁷⁵ Tasavvufta *"Yaratılanı Yaratanından ötürü sevmek"* olarak özetlenen bu duygu, gönül merkezli bir sevgi dünyası kurmaktır.

d- Ruhun Derinden Harekete Geçirilmesi

Bizim kültürümüzde "aşk ve cezbe" denilen şeydir bu. Aşk ve cezbe, insandaki iradeye etki eden bir iç kuvvettir. İnsan davranışlarını, iç karşı koymaya karşı yönlendiren bir iç çekim gücü, ya da iç motivasyondur. Hareket, ibadet ve davranışlarda gerekli olan enerjinin insanın iç dünyasında üretilerek bu enerjiyle herhangi bir zorlanma yaşamadan özgürce ve içten bir duygu ile irade oluşturmasıdır. Cezbe, ilâhî-vehbî bir çekiliş, Hakk katına, iş cihetine süzülüştür. Mesleğinin âşıkı, işinin muhibbi, ibadet ve hizmetinin tutkunu insanların içindeki ateşin adı cezbedir. Cezbe sayesinde insanlar şahsiyetlerinin gereği olan işleri "tav'an"; yani isteyerek ve hazla yaparlar.

İrâde eğitimi riyâzât, mücahede sayesindeki nefis tezkiyesiyle, ince duygu ibadet ve taat sayesindeki kalp tasfiyesiyle gerçekleşeceği gibi, cezbe ve aşk da gönle girmek ve gönlü harekete geçirmekle sağlanabilir.

İnsan davranışlarına tesir eden mecburilik ve gönüllülük olmak üzere iki motif vardır. İnsan fıtratında potansiyel olarak hem iltizâm; yani mecburilik hem de gönüllülük vardır. İçtimai, iktisadî ve siyasî kuruluşların esasını iltizam, mecburilik teşkil eder. Dinî konularda ise gönüllülük esastır. Gönüllülük esasına dayalı kurumlarda insanları harekete geçirmenin yolu gönüllüğe ulaşmaktır.

⁷⁵ Âl-i İmran, 3/159.

Eğitimde gönül faktörü özellikle irâdî ve toplumsal alandaki ferdî faaliyetlerde önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgi ve şefkate dayalı sosyal iletişim eğitimde hem karşılıklı güveni, hem de özgüveni sağlamaya etki etmektedir. Aşk ve gönül kavramlarını vurgulu biçimde kullanan Mevlânâ ve Yunus'un yaşadıkları dönemdeki sosyal kargaşa, bugün de kavrama olan ihtiyacı hatırlatmaktadır.⁷⁶

---

⁷⁶ Dr. Adem Ergül, *Kur'ân ve Sünnet Işığında Kalbî Hayat*, İstanbul, 2000, s.142-163.